

KIRJALLISUUTTA

”Suomi kulttuurikielenä”

BJÖRN COLLINDER *Finskan som kulturspråk* (Stockholm 1962, 67 s., hinta 5 kr; kuuluu sarjaan *Finland i dag, En skriftserie om Finlands kultur och samhällsliv, utgiven av Sveriges Finlandsföreningars Riksförbund, Fadderortsrörelsen*).

Professori Collinderin kirjanen on jaettu 15 lyhyeen lukuun, joiden otsikot antavat yleiskatsauksen sisällykseen: Nimi *finne*; Suomen kansakunnan synty; Suomalaiset heimot; Suomalaisen etäsukukansat; Onko suomi vaikeata oppia?; Kirjakielen kevätvaihe ja takatalvi; Suomen kielen asema v:een 1721; Suomen kielen asema 1721—1809; Byrokratiaa ja romantiikkaa; Fennomania; Kieli ja kansallisuus; Kielilainsäädäntö; Kirjallisuuden kehitys v:een 1809; Kirjallisuuden kehitys 1809:n jälkeen. Kalevala; Suomen kielen varttuminen 1809:n jälkeen; Loppusanat.

Suomi-nimen alkuperää koskevista selitysyrityksistä tekijä mainitsee vain uusimman: Viljo Nissilän uudelleen perusteleman vanhan arvelun (»förmödan»), jonka mukaan sana olisi muinaisruotsalainen laina. Vanhimmista germaanisitämerensuomalaisista kosketuksista puhuessaan C. lausuu mm.: »Suomalaisen kiellentutkijan Lauri Postin oletuksen mukaan germaaninen vaikutus oli niin valtavaa, että kantasuomen äännerakenne perin juurin muuttui. Vertailu Jappiin ja muihin sukukieliin (mordvaan, tšeremisiin) osoittaa, että vanhimmassa kantasuomessa on täytynyt olla eräitä konsonantteja, joilla ei ollut vastineita germaanien kielessä. Tästä johtui (Postin mukaan), että germaanit sumeilematta murtaa mongersivat kantasuomea, eikä sillä hyvä: kantasuomalaiset ryhtyivät jäljittelemään yläluokan puhetapaa ja

tekivät sen niin perusteellisesti, että korrekti kantasuomi kuoli pois.»

Lueltuaan näytteeksi parikymmentä nykysuomen muinaisgermaanista lainasanaa alkukielisine ja nykyruotsalaisine vastineineen tekijä toteaa, että ne ja varsin lukuisat muut samanlaiset lainat todistavat suomalaisten yhteyksien ruotsalaisiin olevan ikivanhoja. Ja hän jatkaa: »Kun Suomi oli liitetty Ruotsin valtakuntaan, suomen kieleen alkoi tulla ruotsin sanoja, etenkin Turun seudun ja Uudenmaan murteisiin sekä Turun rahvaan puhekieleen. Silti ei suomeen koskaan siinä määrin sekaantunut ruotsin sanoja kuin ruotsiin sulloutui alasaksalaisia.» Edelleen tähdennetään, että ruotsi on välittänyt suomeen alkuperäisten germaanisten sanojen ohella myös runsaasti kansainvälisiä kulttuurisanoja, molempia yhteensä pari tuhatta, vaikka ei otetakaan huomioon niitä monituhattalukuisia latinalais- ja kreikkalaislähtöisiä lainoja, joilla on kotipaikkaoikeus yhtä hyvin suomessa kuin ruotsissa. Collinder huomauttaakin aivan aiheellisesti, että suomi on juuri noiden lainasuhteiden vuoksi sanastoltaan lähempänä ruotsia kuin sukukieltänsä unkaria — mikä sukulaisuus tosin onkin yhtä etäistä kuin ruotsin ja venäjän.

Suomen kielen oppimisen vaikeutta pohtiessaan C. antaa meille ulkomalaisen kirjoittamaksi harvinaista luetavaa. Niinpä hän kiistää sen usein toistellun väitteen, että suomen nominien

taivutusjôjen runsaus on ruotsalaiselle oppijalle vaikeampaa kuin esim. saksan vastaavien prepositiokeinojen omaksuminen; noista prepositioistahan täytyy tietää merkitysvivahdusten lisäksi, minkä sijan kanssa ne järjestyvät: genetiivin, datiivin, akkusatiivin, genetiivin tai datiivin, datiivin tai akkusatiivin, — merkityksen ollessa kulloinkin erilainen. Erääsästä tunnetussa saksan kieliopissa sanotaan: »Prepositioiden käyttöön voi harjaantua vain hyvin tarkkaavasti lukeamalla kirjallisuutta.» — Saksan substantiivien sukujen erossa pitäminen on niin hankalaa, että koulunkäyneet saksalaisetkin voivat siinä hairautua. Suomessa ei ole genus-eroa. Saksassa substantiivien monikon tunnuksia on 8 erilaista, suomessa vain yksi. Saksassa on kolme mutkikkasääntöistä adjektiivien deklinaatiota. Suomen adjektiivi taipuu kuten substantiivi. Saksassa on kaksi komparaatio-tapaa, joita on työläs erottaa (pitääkö esim. olla *gesunder* vai *gesünder*?). Suomessa on yksi. — Saksassa on parisataa epäsäännöllistä verbiä, joiden enimpien taivutus on opeteltava yksitellen. Englannin kielessä asiat ovat tällä kohden melkein yhtä hullusti. Pahinta on ranskassa. Ranskalaisessa tekstissä aloittelija tapaa yhtenään verbimuotoja, joiden edessä hän jää ymmälle: *aille* (*aller*-sanasta), *crût* (*croire* tai *croître*), *enverrez* (*envoyer*), *irions* (*aller*), *suis* (*être* tai *suivre*), *va* (*aller*), *vit* (*vivre* tai *voir*). Tällöiset säännöttömyydet ovat harvinaisia suomessa.

Suomen oikeinkirjoitus on miltei ääntämisenmukaista. Englannissa ja Yhdysvalloissa on vain vähän sellaista väkeä, joka hallitsee sikäläisen ortografian. Suomi on helppoa ääntää, vaikka ruotsalaisen onkin aluksi työläs lausua oikein sanoja, joissa on pelkkiä lyhyitä äänneitä: *satomakatu*; vrt. kuitenkin engl. *divinity* yms. Pääpaino suomen sanassa on aina ensi tavulla. Suomesta puuttuvat *š*- ja *tš*-äänneet ja konsonanttikasautumat — siinä ei ole mitään siihen verrattavaa kuin ruotsin *spöskt skryt*, *hätsk stridsskrift*

tai saksan *Strumpfstricken*, *Angstschweiss* tai englannin *church-service*. — Suomi on korvalle hyvin selkeä kieli: vokaalit kirkkaita ja helpot erottaa toisistaan; painottomat tavut äännetään yhtä selvästi kuin painolliset. — Suomessa on rikas sekä samalla selvä ja säännöllinen johtopäätteistö, jonka avulla voidaan aina tarpeen mukaan luoda uusia sanoja. Esim. sanoilla *kirja*, *kuva*, *oppi* ja *pitkä* on yhteensä noin 400 johdosta. Kun muokallinen on opetellut runsaat puoloitoistataa johdinta, hän on tehnyt päätyön suomen sanaston omaksumiseksi.

Usein kuultua väitettä, että ruotsalainen — tai yleensä länsieurooppalainen — tapaa suomeen tutustuessaan pelkkiä outoja sanoja, ei sitäkään voida Collinderin mielestä hyväksyä. Tarkastaessaan 10 sivua estetiikan tekstiä (1961 painettua) hän on havainnut, että keskimäärin joka 7:s sana oli alan ruotsalaiselle tuntijalle ilman muuta tuttu. »Tieteellinen kirjallisuus on useimmilla aloilla kaikkea muuta kuin puristista.» — Ja suomen kielen »vaikeutta» käsittelevän lukunsa lopuksi C. kirjoittaa: »On ollut tarpeen puhua tästä asiasta laajasti ja perusteellisesti, sillä on torjuttava harhaluulo, josta on ilmeistä vahinkoa. Ruotsalaisten kansatieteen ja kansanrunouden tutkijain on paljon tärkeämpi kyetä lukemaan suomea kuin latinaa. Näille tieteenhaaroille on skandinaavinen Pohjola jakamaton kokonaisuus; ja suomalainen tutkimusaineisto on monessa suhteessa vanhanaikaisempaa kuin skandinaavinen. Ei riitä, että suomalaiset tutkijat antavat skandinaavisille kollegoilleen tiivistelmiä teoksistaan — arkistoinesta ei koskaan käännetä. Jos ruotsalaiset eivät opettele suomea, heidät kenties kilvassa sivuutetaan. On lisäksi mainittava, että Ruotsin ja Suomen yhteistä historiaa, erityisesti myös taloushistoriaa, on käsitelty suomeksi lukuisissa arvokkaissa tutkimuksissa. Moni ruotsalainen tutkija on jättänyt sikseen suomen opiskelun, koska hänelle on uskoteltu, että se on ylen työlästä, jopa miltei mahdotonta. Mutta

minä uskallan vakuuttaa, että suomea voi oppia lukemaan kahdessa kuukaudessa, vieläpä nopeamminkin. Eräs ruotsalainen historian mies, joka oli seurannut suomen kielen radiokurssia seitsemän puolituntista, kirjoitti minulle pystyneensä tämän kurssin kuultuaan lukemaan alansa suomalaista ammattikirjallisuutta.»

Kerrottuaan kirjasuomen synnystä ja lupaavasta vartumisesta 1500- ja 1600-luvulla tekijä jatkaa: »Suomen kulttuuri-kielen jähmetti halla, ennen kuin se ehti heilimöidä. Kului 300 vuotta, ennen kuin sitä taas alettiin hoivata ja viljellä. Nyt, kun suomi — löytölapsi Pohjolan sisarusparvessa — on ottanut paikkansa täysi-ikäisenä ja tasavertaisena Skandinavian kielten rinnalla, voidaan kysyä, oliko pelkkää vahinkoa siitä, että se sai niin kauan elää vailla huoltoa, kuin korvessa. Metsien kätkössä se säästyi latinan herruudelta ja saksalaistumiselta ja lukemattomilta epäkansanomaisilta ranskalaisilta muotisanoilta, ja nykypäivinä se tuntuu olevan immuuni amerikkalais-mädälle, joka syöpyy ruotsin kielen muotirakenteeseen ja häiritsee tai estää juurruttamasta käytäntöön kotoisia uudismuodosteita. Yhtenäiseen talonpoikais- ja paimenkulttuuriin liittyneenä suomen kansankieli säilytti maanläheisen tuoreutensa.» — Kuvattuaan Suomen yläluokan erityisesti 1700-luvulla tapahtunutta ruotsalaistumista C. toteaa, että koko suomalaisen yhteiskunnan rakenteeseen tällöin syntyi kieroutuma (»snedbelastning»), jonka seuraukset tuntuvat yhä vielä. Mutta toisaalta hän näkee »suomen kielen puhtaudelle ja voimalle» olleen etua siitä, että sitä ei 1800-luvun alkupuolella päättä pahkaa virallisesti asetettu luonnollisiin oikeuksiinsa, ennen kuin se ehti kypsyä täyttämään nykyaikaisen sivistyskielen tehtävät. Varoittavana esimerkkinä C. katsoo voitavan mainita sen, että kun Karjalais-suomalaisessa neuvostotasavallassa v. 1939 »karjalan kieli» yhtäkkiä määrättiin suomen tilalle toiseksi viralliseksi

kieleksi, niin se jäi lyhytikäiseksi, sillä venäjämästä käännettyä »karjalaa» ymmärsi jotenkuten venäläinen, mutta se oli käsittämätöntä sellaiselle karjalaiselle, joka ei osannut venäjää. (Meikälaista tässä kuitenkin epäilyttää vertauksen osuvuus: olihan suomea 1800-luvulle tultaessa sentään viljelty kirjoissa jo 300 vuotta, ja karjalaiset taas eivät saaneet edes itse tekaista ns. kirjakieltänsä, vaan sen sepustivat mahtikäskyllä muukalaiset.)

Collinder myöntää, että suomen kielen kohdistettu sanastollinen purismi on pysynyt asiallisuuden rajoissa ja johtanut hyviin tuloksiin. Hän luettelee joukon esimerkkejä (mielestäni ei tosin aina parhaita mahdollisia) suomen uudis sanoista, joiden ruotsalaiset vastineet ovat kouluja käymättömälle ruotsalaiselle hankalia vierasperäisyyksiä, ja jatkaa sitten: »Tässä lienee paikallaan huomio, jolla on yleistä kantavuutta. Ruotsin kielen kohdalla eivät ne epäkohdat, jotka johtuvat »oppineiden» sanojen runsaudesta yleisölle tarkoitetuissa esityksissä, vastedes vähene, vaan päinvastoin lisääntyvät, sitä mukaa kuin puhujien keskimääräiset latinan ja ranskan tiedot vähenevät. On kaiken todennäköisyyden mukaan olemassa syy-yhteys suomen kielen kotoisen-kansanomaisen luonteen ja sen asiointilan välillä, että suomalaiset lähinnä islantilaisia ovat maailman lukuvinta kansaa.»

Suomennettakoon tähän vielä Collinderin kirjnan »loppusanat» kokonaisuudessaan:

»Nyky-suomi on kaikinpuolisesti viljelty kulttuurikieli, täysin Skandinavian kielten veroinen. Sanastoltaan se on omapohjaisempi kuin enimmät muut sivistyskielet; tässä suhteessa se vetää vertoja arabialle, kreikalle, islannille ja kiinalle.

Olemme jo sanoneet, että suomi on korvalle selvää kieltä. Kielistä kyseen ollen on kyllä yhteys objektiivisesti todettavan selvyyden ja arviointia sisältävän sointuvuuden kesken. Puhe koostuu musikaaliselta kannalta soinneista,

hälyistä ja tauoista. Kieliaineuksessa edustavat hälyjä soinnittomat rako-, täry- ja kurkkuaänteet. Lisäksi tulevat kieleen kuulumattomat, vain sen puhumistavasta johtuvat hälyt: käheä tai karhea ääni ja virheellinen äänenmuodostus, joka tekee soinneista epäpuhtaita. Jälkimmäisen laatuiset hälyt ovat yksilöllisiä. Mutta äänenkäsittelytavoista voi kuten muistakin tavoista tulla kollektiivisia, niin että ne antavat leiman murteelle tai kielelle kokonaisuudessaan. Kireän korkea ääniala aiheuttaa pohjoissaksalaisilla kimeän kirahtelevat sointihäiriöt, *Schnarren*, lappalaisilla falsettimaisten rekisterin, joka on äänelle vahingollinen. Pinnistävän hillitön puhetapa voi tehdä puheen änyttäväksi ja nykiväksi ja panna puhujan vääristeleään painottomia vokaaleja ja hypimään niiden yli. Sellainen ääntämys on yhä yleistymässä Keski-Ruotsissa. Kun kiittelemme italian kielen sointuvuutta, mielessämme väikkyvä ehkä lähinnä Firenzessä puhuttava italia. Napolissa italia kuulostaa toisenlaiselta, vaikka se on samaa kieltä.

Suomen kielessä selvyttä ja sointuvuutta on riittämiin. Siinä on vain yksi suhuääne, nim. *s*, eikä sekään ole tiukka *s*-ääne: se ei ole leikkaavan sihahtava kuten ruotsin ja lapin *s* tavallisesti. Suomen *r*-ääne on selvä tärisävä täysisointinen kielenkärki-*r*. Suomessa on selvä ero vokaalien ja konsonanttien välillä. Raskaat konsonanttiyhitymät siitä puuttuvat, ja siksi suomi on ainoa Euroopan kieli, jossa on juoksevassa puheessa enemmän vokaaleja kuin konsonantteja.

Suomalaisen puhunan on yleensä taasaista aaltoilevaa legatoa, joka ei houkuttele kiivaaseen tempoon. Sanojen kantavartaloit ovat, paitsi harvoja poikkeuksia, kaksitavuisia, ja enimmäkseen päätet muodostavat kukin tavunsa. Täten ajatukset kulkeutuvat puhevirtaan vähemmän tiheästi kuin sellaisissa kielissä, joissa useimmat tavalliset sanat ovat yksitavuisia. Suomalainen ehtii siis puheessaan ajatella, ja hänen on siksi help-

po puhua hyvin. Selvyttä lisännee sekin, että varsin kohtuullinen pääpaino monitavuisissakin sanoissa on ensi tavulla, joka merkitykselle on tärkein.

Suomalaisen Suomen väestö on aivan näihin asti ollut tuntuvasti maaseutuvoittoista. Tämä seikka on heijastunut kaukokirjallisuuteen. On silmäänpistävää, että kun suuret romaanikirjailijat kuten Ilmari Kianto, Joel Lehtonen ja F. E. Sillanpää ryhtyvät selvittämään suomalaisen proletaarin sielunelämää, he kuvaavat juuri maalaisproletaareja. Tavaltaan oireellista on sekin, että ajankohdantana, jolloin maassa oli puute polttoaineista, tarttui melkein mies kuin mies, hallituksen jäsenistä lähtien, kirveeseen ja sahaan ja kilpaili siitä, kuka jaksoi tehdä eniten halkoja päivässä.

Tästä maaseutuvoittoisuudesta johtuu, että maata viljelevän, karjaa hoitavan, kalastavan ja metsästävän väestön kielessä on — tai ainakin on ollut — miltei joka miehen omaisuutena kokonainen aarteisto sattuvia ja ilmeikkäitä sanoja. Suomen kielenviljelyn erityiset edellytykset ja olosuhteet selittävät sen, että kirjakieli on aivan toisessa määrin kuin Ruotsissa ollut avoinna kansanmurteista tulvineille vaikutteille. Jotka koulussa ovat saaneet tottua lukemaan Kalevalaa apunaan sanakirja, joka on itse tekstin laajuinen, eivät säikähdä, jos tapaavat jostakin novellista tai näytelmästä parikymmentä outoa sanaa. Lyhyesti: suomen kieli on ylenpalttisen rikas kaikenlaisista kuvailevista luonnonsanoista. Elias Lönnrot, joka ikämiehenä käytti kotikielensä ruotsia, valitti ruotsia suomeen verrattuna niin vähävaraiseksi kieleksi, että oli täysin ylivoimaista välittää ruotsalaiselle lukijakunnalle käsitystä suomalaisen kansanrunouteen sisältyvistä kauneusarvoista. Uskallammekohan toivoa, että hän langetti hiukan liian kovan tuomion?» (Viimeksi siteeratun kysymyksen esittämiseen on varmaan oikeus juuri professori Björn Collinderilla jos kenellä, hän kun on mm. Kalevalan ruotsinnoksellaan osoittanut kykenevänsä

mobilisoimaan ruotsin murteet kirjakielen avuksi ehkä tehokkaammin kuin kukaan nykyruotsalainen kynämies ennen häntä.)

*

Kuten näistä selostuksista ja otteista näkyy, Collinder kirjoittaa eloisesti ja

värikkäästi eikä kaihda persoonallisia kannanottoja. Esitys on kauttaaltaan asiantuntijan työtä,¹ ja kirjanen täyttää ilmeisesti hyvin tarkoituksensa: herättää mielenkiintoa Skandinaviassa suomenkielistä Suomea kohtaan ja levittää siitä päteviä tietoja.

LAURI HAKULINEN

¹ Jonkin pienen reunahuomautuksen meikäläinen asianharrastaja saattaisi sinne tänne tehdä. Niinpä se C:in käsitys (s. 46), että Agricolan ortografian kahtalaisuus *canssa* 'folk': *cansa* 'med' kuvastaisi hänen suomenruotsalaista fonetiikkaansa, tuskin on paikkansapitävä. *Kansa*-substantiivin vertaamista germ. *hansa*-sanueeseen (s. 40) on suomalaisten tutkijain kai yksimielisen käsityksen mukaan pidettävä vanhentuneena. Liioiteltua on sanoa (s. 60), että »Det var väl främst Judéns förtjänst att finskan under det skedet [= 1800-luvun alkupuolella] fick sin nuvarande ortografi.» — Ensimmäinen suomenkielinen väitöskirja ei ilmestynyt 1852 (s. 34), vaan 1858. — *Kirstu* olisi lyhyestä ruotsalaisperäisten lainojen luettelosta voinut jäädä pois (s. 13), koska esim. SKES ei sitä ole pitänyt lainana. Unkarin *lúd* (s. 14) ei ole Y. H. Toivosen mukaan aivan varma suomen *lintu*-sanan etymologinen vastine.